

XOTIN-QIZLAR JINOYATCHILIGINING KRIMINOLOGIK XUSUSIYATLARI VA UNING SHAKLLANISH OMILLARI

Mansurova Marjona Muzaffar qizi

Samarqand shaxar bo'yicha IIO FMB EKB eksperti leytenant

Annotatsiya: Ushbu maqolada xotin-qizlar jinoyatchiligining kriminologik jihatlari, uning o'ziga xos belgilari hamda shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik va maishiy omillar tahlil qilindi. Xotin-qizlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarning turlari, ularning erkaklarga xos jinoyatchilikdan farqlovchi jihatlari ochib berildi. Jinoyatchilik xatti-harakatining yuzaga kelishida oilaviy muhit, ma'naviy-axloqiy tarbiya, iqtisodiy qiyinchiliklar va ijtimoiy muhitning ta'siri ko'rib chiqildi. Maqolada xotin-qizlar jinoyatchiligini oldini olish chora-tadbirlari, huquqiy ongni shakllantirishning ahamiyati hamda oila institutini mustahkamlash zaruriyati asoslandi. Kriminologik tahlil asosida xotin-qizlar orasida huquqbuzarliklar darajasini kamaytirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: xotin-qizlar jinoyatchiligi, kriminologik xususiyatlar, huquqbuzarlik, ijtimoiy omillar, oilaviy muhit, oldini olish choralari, huquqiy tarbiya, ma'naviy qadriyatlar, ijtimoiy muhofaza.

KIRISH

Hozirgi davrda jamiyat rivojlanishining barcha bosqichlarida jinoyatchilik muammosi alohida ahamiyat kasb etadi. Jinoyatchilik murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisa bo'lib, uning turli ko'rinishlari mavjud. Xotin-qizlar jinoyatchiligi umumiy jinoyatchilik tarkibining bir qismi sifatida o'ziga xos xususiyatlarga ega.

O'zbekiston Respublikasida huquqiy davlatni barpo etish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayni vaqtda xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish, ularning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash, oila institutini barqarorlashtirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Biroq, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning o'zgarishi, ma'naviy qadriyatlarning zaiflanishi natijasida xotin-qizlar orasida huquqbuzarliklar soni ma'lum darajada kuzatilmoqda. Bu hodisa jamiyat uchun xavfli oqibatlar tug'dirishi mumkin, chunki xotin-qizlar oilaning asosiy tarbiyachisi, farzandlarning shaxsini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Shu sababli, xotin-qizlar jinoyatchiligining kriminologik xususiyatlarini o'rganish, uning paydo bo'lish sabablarini aniqlash va samarali oldini olish chora-tadbirlarini ishlab chiqish zamonaviy huquqshunoslik fani uchun dolzarb vazifa hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Xotin-qizlar jinoyatchiligi - bu ayollar tomonidan ma'lum vaqt davomida sodir etilgan huquqbuzarliklar majmuyi bo'lib, u umumiy jinoyatchilik tarkibining bir qismini tashkil etadi. Kriminologiya fanida bu hodisa mustaqil tadqiqot ob'ekti sifatida ko'rib chiqiladi.

Xotin-qizlar jinoyatchiligi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Birinchidan, miqdoriy jihatdan ayollar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar erkaklar jinoyatchiligiga nisbatan ancha kam. Kriminologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, umumiy jinoyatchilik tarkibida xotin-qizlar ulushi taxminan 10-15 foizni tashkil etadi.

Ikkinchidan, xotin-qizlar jinoyatchiligi sifat jihatidan ham o'ziga xos belgilarga ega. Ayollar asosan mol-mulkka qilingan jinoyatlar, firibgarlik, o'g'irlik kabi huquqbuzarliklarni sodir etadilar. Zo'ravonlik bilan bog'liq jinoyatlar nisbatan kam uchraydi va ko'pincha oilaviy-maishiy sharoitlarda yuz beradi.

Uchinchidan, xotin-qizlar jinoyatchiligining psixologik jihatlari erkaklarnikidan farq qiladi. Ayollar ko'proq hissiyotlarning ta'sirida, ongli ravishda rejalashtirmasdan huquqbuzarlik qilishadi. Ular orasida qasddan rejalashtiriladigan, sovuqqonlik bilan amalga oshiriladigan jinoyatlar kamroq uchraydi.

Xotin-qizlar jinoyatchiligining asosiy turlari

Kriminologik tahlillar asosida xotin-qizlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarni bir necha guruhga ajratish mumkin:

Mol-mulkka qarshi jinoyatlar. Bu turkum eng ko'p tarqalgan bo'lib, xotin-qizlar jinoyatchiligining asosiy qismini tashkil etadi. O'g'irlik, firibgarlik, ishonchni suiste'mol qilish, xizmat mavqeini suiste'mol qilish kabi jinoyatlar bu guruhga kiradi. Ko'pincha bunday huquqbuzarliklar savdo, xizmat ko'rsatish, moliya sohalari bilan bog'liq holda amalga oshiriladi.

Oilaviy-maishiy jinoyatlar. Maishiy to'qnashuvlar, oiladagi nizolar natijasida yuzaga keladigan zo'ravonlik, tan jarohati yetkazish, ba'zan o'ldirishgacha boradigan jinoyatlar bu turkumga mansub. Bunday huquqbuzarliklar ko'pincha uzoq muddatli oilaviy nizolar, zulmkor munosabatlar, iqtisodiy qiyinchiliklar fonida yuz beradi.

Farzandlar va oila a'zolariga nisbatan jinoyatlar. Afsuski, ba'zi hollarda onalar o'z farzandlariga nisbatan shafqatsizlik, g'amxo'rlik qilmaslik yoki hatto jismoniy zo'ravonlik ko'rsatadilar. Bunday holatlar psixologik buzilishlar, moddiy qiyinchiliklar, ijtimoiy himoyasizlik sharoitida kuzatiladi.

Fuqarolarning shaxsiga qarshi jinoyatlar. Tuhmat, haqorat, yolg'on ariza berish kabi huquqbuzarliklar ham xotin-qizlar orasida uchraydi. Bunday jinoyatlar ko'pincha shaxsiy dushmanliklarga, rashk tuyg'usiga, qasos olish istagiga asoslanadi.

Giyohvand moddalar bilan bog'liq jinoyatlar. So'nggi yillarda xotin-qizlar orasida giyohvand moddalarni iste'mol qilish, saqlash yoki tarqatishda ishtirok etish hollari ortib bormoqda. Bu o'ta xavfli tendentsiya hisoblanadi.

Xotin-qizlar jinoyatchiligining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar

Xotin-qizlar jinoyatchiligi murakkab ijtimoiy hodisa bo'lib, uning yuzaga kelishida ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Bu omillarni bir necha guruhga ajratish mumkin:

Ijtimoiy-iqtisodiy omillar. Iqtisodiy qiyinchiliklar, ishsizlik, past daromad darajasi xotin-qizlarni jinoyat yo'liga undaydigan asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bir necha farzandli, yolg'iz onalar yoki oilaga moliyaviy jihatdan mas'ul bo'lgan ayollar qiyin ahvolga tushganda, ular qonunbuzarliklarni sodir etishlari mumkin.

Jamiyatdagi iqtisodiy tengsizlik, boy va kambag'al qatlamlar o'rtasidagi tafovutning kengayishi ham xotin-qizlar jinoyatchiligini oshiruvchi omil hisoblanadi. Ba'zi ayollar yaxshi turmush darajasiga erishish istagida qonuniy bo'lmagan yo'llarga murojaat qiladilar.

Oilaviy-maishiy omillar. Oila muhiti, ota-onalarning tarbiyasi, oiladagi munosabatlar shaxs shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Nosog'lom oila sharoitida o'sgan qizlar kelajakda jinoyat yo'liga kirish xavfiga ko'proq duch keladilar.

Oiladagi zo'ravonlik, tazyiq, kamsitirish, mehrsizlik xotin-qizlarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday sharoitda yashagan ayollar o'z navbatida jinoyat qilish ehtimoli yuqori bo'ladi. Oilaviy muammolar, ajralishlar, yolg'iz qolish ham muhim omillar qatoriga kiradi.

Ma'naviy-axloqiy omillar. Jamiyatdagi ma'naviy qadriyatlarning zaiflanishi, axloqiy me'yorlarning buzilishi xotin-qizlar jinoyatchiligining ko'payishiga olib keladi. An'anaviy qadriyatlar, oila muqaddasligi, ota-onaga hurmat, vijdon tushunchalarining yo'qolishi salbiy oqibatlariga olib keladi.

Ma'rifatsizlik, huquqiy savodsizlik ham muhim omillardan biri hisoblanadi. Ko'plab ayollar o'z huquq va burchlarini yaxshi bilmaydilar, qonunchilik normalari haqida tasavvurga ega emaslar. Bu holat ularni turli qonunbuzarliklar qilishga olib keladi.

Psixologik omillar. Xotin-qizlarning psixologik xususiyatlari, hissiyot-ruhiy holati jinoyat yo'liga kirishda muhim rol o'ynaydi. Stressli vaziyatlar, psixologik bosim, ruhiy tushkunlik holatida ayollar o'z xatti-harakatlarini to'liq nazorat qila olmaydilar.

Ruhiy kasalliklar, nevrologik buzilishlar ham jinoyat xatti-harakatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Depressiya, agressivlik, hissiyot beqarorligi kabi holatlar xavfli oqibatlariga olib keladi.

Ijtimoiy muhit va salbiy ta'sir. Atrofdagi muhit, do'stlar doirasi, muloqot qilinadigan odamlarning ta'siri ham katta ahamiyatga ega. Agar ayol yomon muhitda bo'lsa, jinoyatkor shaxslar bilan muloqotda yashasa, u ham shu yo'lga kirib ketishi mumkin.

Giyohvandlik, spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilish jamiyatda keng tarqalgan bo'lsa, bu ham xotin-qizlar jinoyatchiligini oshiradi. Ko'plab jinoyatlar aynan giyohvandlik yoki mastlik holatida sodir etiladi.

Huquqiy tizim va ijro mexanizmlarining kamchiliklari. Ba'zi hollarda jinoyatchilikni rag'batlantiruvchi omillardan biri huquq-tartibotni saqlash organlarining zaif ishlashi, qonunlarning samarali ijro etilmasligi hisoblanadi. Agar jinoyatchilar javobgarlikdan qochib qolishlari mumkin deb hisoblasalar, bu ularga qo'shimcha rag'bat beradi.

Jinoyat sodir etganlar uchun qayta tarbiyalash tizimining etarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi ham takroriy jinoyatchilikni keltirib chiqaradi. Jazoni o'tab chiqqan ayollarning jamiyatga qaytishi, qayta moslashishi qiyin kechadi.

Xotin-qizlar jinoyatchiligini oldini olish choralari

Xotin-qizlar jinoyatchiligini kamaytirish uchun murakkab, kompleks yondashuvni talab etadi. Oldini olish choralari bir necha yo'nalishda amalga oshirilishi lozim:

Umumiy-ijtimoiy oldini olish. Bu choralar butun jamiyatni qamrab oladi va jinoyatchilikni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etishga qaratiladi. Iqtisodiy sharoitni

yaxshilash, ishsizlikni kamaytirish, fuqarolarning turmush darajasini oshirish, ijtimoiy himoyani kuchaytirish zarur.

Xotin-qizlarning bandligini ta'minlash, ularga kasb-hunar o'rgatish, tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy jihatdan mustaqil, o'z kuchiga ishongan ayollar jinoyat yo'liga kirib ketmaydilar.

Huquqiy tarbiya va ong-tushunchani shakllantirish. Fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish, qonunchilik normalarini tushuntirish, huquqiy madaniyatni shakllantirishga qaratilgan targ'ibot ishlari zarur. Xususan, xotin-qizlar o'rtasida huquqiy bilimlarni oshirish muhim.

Ommaviy axborot vositalari, ta'lim muassasalari, jamoat tashkilotlari orqali huquqiy tarbiya ishlarini tashkil etish kerak. Ayollar o'z huquq va burchlarini, mas'uliyatini bilishlari, qonunlarga rioya qilishning zarurligini anglashlari lozim.

Oila va ma'naviy-axloqiy tarbiya. Oila institutini mustahkamlash, sog'lom oilaviy muhitni yaratish jinoyatchilikni oldini olishning eng muhim yo'nalishi hisoblanadi. Ota-onalarni to'g'ri tarbiya berish bo'yicha tayyorlash, oiladagi munosabatlarni yaxshilash zarur.

Ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni tiklash, milliy an'analarni saqlash, ijobiy namunaviy shaxslarni targ'ib qilish muhim. Oilada mehr-muruvvat, hurmat-ehtirom, o'zaro tushunish sharoitini yaratish farzandlarning sog'lom shaxs sifatida voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Davlat organlari va jamoat tashkilotlarining roli

Xotin-qizlar jinoyatchiligini oldini olishda davlat organlari va jamoat tashkilotlarining o'rni katta. Ichki ishlar organlari, prokuratura, sudlar, ijro etish tizimi organlari o'z faoliyatida ayollar jinoyatchiligiga alohida e'tibor berishlari lozim.

Oila va xotin-qizlar qo'mitasi, mahalla fuqarolar yig'inlari ayollarga yordam berish, ularning huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy muammolarni hal etishda muhim rol o'ynaydi. Bu tashkilotlar ayollar bilan bevosita aloqada bo'lib, ularning muammolarini biladi va hal etishga yordam beradi.

XULOSA

Xotin-qizlar jinoyatchiligi murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisa bo'lib, uning shakllanishiga ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy qiyinchiliklar, oilaviy muammolar, ma'naviy qadriyatlarning zaiflanishi, huquqiy savodsizlik, salbiy ijtimoiy muhit va psixologik omillar ayollarni jinoyat yo'liga kirishiga olib keladi.

Xotin-qizlar jinoyatchiligining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Ayollar asosan mol-mulkka qarshi jinoyatlar, firibgarlik, o'g'irlik kabi huquqbuzarliklarni sodir etadilar. Zo'ravonlik bilan bog'liq jinoyatlar kamroq bo'lsa-da, ular ko'pincha oilaviy-maishiy sharoitda yuz beradi va og'ir oqibatlarga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bo'yicha keng ko'lamli ishlolar amalga oshirilmoqda. Davlat rahbariyati tomonidan qabul qilingan qarorlar, dasturlar, ishlab chiqilgan qonunchilik bazasi xotin-qizlar manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan.

Biroq, bu yo'nalishdagi ishlarni yanada kuchaytirish, barcha davlat organlari, jamoat tashkilotlari, oila a'zolari va butun jamiyat sa'y-harakatlarini birlashtirish zarur. Faqat

shunday kompleks yondashuvgina xotin-qizlar jinoyatchiligini kamaytirishga, sog'lom va farovon jamiyatni barpo etishga xizmat qiladi.

Xotin-qizlar – jamiyat asosi, oilaning tirgagi, kelajak avlodni tarbiyalashda hal qiluvchi kuch hisoblanadi. Shu sababli, ularni har qanday salbiy hodisalardan, jinoyat yo'lidan saqlash nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy, ma'naviy vazifa hisoblanadi. Xotin-qizlarning huquqlari, erkinliklari, manfaatlari to'liq ta'minlangan jamiyatgina haqiqiy taraqqiyotga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev R.M. Kriminologiya asoslari. Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2020. - 256 bet.
2. Ismoilov F.S., Rajabov O.X. Jinoyat huquqi. Umumiy qism. Toshkent: "Adolat" nashriyoti, 2021. - 448 bet.
3. Mamadaliyev A.N. O'zbekiston Respublikasida jinoyatchilikka qarshi kurash masalalari. Toshkent: TDYU nashriyoti, 2019. - 312 bet.
4. Musayev O.T. Kriminologiya. Maxsus qism. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2022. - 384 bet.
5. Norqulova D.R. Xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlari. "Huquq va burch" jurnali, 2023, 4-son, 78-84-betlar.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5325-son Farmoni. Toshkent, 2018-yil 2-fevral.
7. Qodirov A.A., Yusupov M.K. Jinoyatchilikni oldini olishning nazariy asoslari. Toshkent: "Adolat" nashriyoti, 2020. - 296 bet.
8. Rahmonov U.S. Oila va jinoyatchilik muammolari. "Jamiyat va boshqaruv" jurnali, 2022, 3-son, 112-119-betlar.
9. Tursunov B.N. Huquqbuzarliklarning ijtimoiy-psixologik omillari. Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021. - 224 bet.
10. Xoliqova G.A. Xotin-qizlar jinoyatchiligining kriminologik tahlili. "Huquq va jamiyat" jurnali, 2023, 2(15)-son, 45-52-betlar.